

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 2

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 598 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr Baxtiyor Islamov	8
Kichik biznesni rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G’oipnazarov	10
Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System ... Zufarova Nozima Gulamiddinovna	16
Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko’rsatkichlari va ekologik muammolar Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich	24
Yashil budjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi	30
Iqtisodiyotda ta’lim va fan integratsiyasining asosiy yo’nalishlari Yormatov Ilmidin Toshmatovich	35
Transport vositalari va yo’llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir Agzamov Shaxboz Akmalovich	39
Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish A. X. Salamov	44
Biznes-reja baliqchilik xo’jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida Dosmurotova Shaxista Kengashovna	48
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog’liqligi Axmediyeva Aliya Toxtarovna	55
Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich	63
Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo’llari Shamsiyev Nodir Muratovich	67
Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari Shagazatov Oybek bahodirovich	72
Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo’nalishlari Davlatov Sanjar Abdimannonovich	76
Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	80
Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformsiyaning muhim yo’nalishlari Yuldasheva Kamola Miraliyevna	84
O’zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida) Yoriyeva Farangiz Murodillayevna	89
Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi Nazarova Umida Avazovna	94
Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari Mirzaxodjayev Alisher Botirovich	98
Globallashtirish sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish Mirzayev Musurmon Umidullayevich	103
Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o’rni va ahamiyati Fayziyeva Aziza Azamat qizi	108
Ta’lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich	113
Ta’minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi	119
Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich	123
Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан Абдурахманова Матлуба Махамадаминовна	129

Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari.....	135
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich	
Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish	141
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva	
Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari:	
Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili.....	148
Sultonboeva Munira bahodirovna	
Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar.....	154
Axrorov Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li	
Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта	159
С. С. Алиева, А. Назаров	
Erkin iqtisodiy zonalarining faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish.....	167
Sheraliyeva Saida Azatovna	
Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari	170
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich	
Инклюзивное образование и его особенности.....	175
Зайнутдинова Умида Джалоловна	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	179
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari.....	184
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li	
Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari.....	188
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi.....	193
G. Adilova	
Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash.....	197
Mardiyev Nurali	
Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlar.....	203
Yaxyayeva Inobat Karimovna	
Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili	207
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li	
Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari	213
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	221
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna	
O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi	
instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar	226
Eshimov Alisher Dasmurodovich	
Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash	
metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi).....	234
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari	245
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li	
Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	250
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari.....	256
Kenjayev Soxib Sayfiyevich	
O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati	
samaradorligini yanada oshirish.....	260
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi	
Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli	266
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li	
Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari.....	274
Sobirov Otabek Olimjonovich	

Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari	277
Kultayev Farxod Shavkatovich	
Tijorat banklari foydasi va rentabillik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish	281
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari	284
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich	
Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari.....	288
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna	
Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati.....	293
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li	
Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtrishda tahlil qilish.....	297
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari	302
Abdullayev Boburjon Akbaraliyevich	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	306
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	310
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	314
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov	
Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation	319
Mukhlisa Ikramova	
Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	325
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev	
Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba.....	329
Kadirova Sharofat Amonovna	
Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО “Ўзтемирйўлийўловчи”	332
Н. Э. Кахорова	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	337
Sharipov Bobur Anvar o'g'li	
“STEKLOPLASTIK” MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish	342
Musyeva Shoira Azimovna	
Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari	348
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova	
Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans.....	353
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova	
Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligini KPI orqali baholash uslubiyati.....	357
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari.....	362
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari	369
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi	
Процессы цифровизации АО “Hududgazta'minot”	373
Хусанов Кахрамон Нишонович	
O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari.....	378
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi.....	381
Bobayev Isroiljon Abdinabiyeich	
Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash.....	386
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li	

O'zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	394
Sh. Madraimov	
Kapital bozorida sug'urta kompaniyalar institutsional investor sifatida	397
Xasanova Lola Mamasharifovna	
Yangi O'zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari	400
B. B. Berkinov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari.....	409
G'afurov Umidjon Bahodir o'g'li	
Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta'minlangan aholi qatlamini qo'llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida).....	413
Karimov Bekzodjon Ilxomovich	
Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari	420
Pardayev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
Финансы или корпоративные финансы	426
Уринов Бобур Насиллоевич	
In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features	432
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi	
Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	437
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Сокращение уровня бедности в Узбекистане.....	443
Амирджанова Ситора Суннат кизи	
Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta'sirini baholash	448
S. B. Inoyatov	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari	453
Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari	460
O'lokulova Feruza Mansurovna	
Kambag'allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta'minlashning muhim omili	463
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich	
Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati	469
Xalmuxamedova Zebaxon Babaxanovna	
Tijorat banklari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta'minlash istiqbollari	473
M. Yuldosheva	
Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari	480
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili	487
Mirzayev Mirza Abdullayevich	
Oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini instituttsional tahlil qilish mexanizmi.....	492
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Integrasiya sharoitida to'qimachilik sanoatining rivojlanishi	499
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna	
Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish	503
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	510
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ.....	517
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo'llari	522
Sultanov Baxram Begdullayevich	

Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях.....	526
Самигова Гуландом Абдужаббаровна	
Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri	534
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi	
Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin	539
Muminov Akmal Tulkunovich	
Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri	543
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich	
Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	548
Shukurov Ilxom Safarboyevich	
Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari	555
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi	
Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi	560
Yuldashev G'iyos Turabekovich	
Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari	564
Bayjanova Gozsal Sarsengaliyevna	
Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish	570
Boltayev Abror Sayitmuradovich	
Секреты интересного урока в начальной школе	577
Гараева Олеся Владимировна	
Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni	580
Ibragimova Gulchehra Toxirovna	
Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi	584
Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida	591
Nabiyev Feruz Nurmurodovich	

AGROSANOAT KLASTERLARDA TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR SAMARADORLIGINI KPI ORQALI BAHOLASH USLUBIYATI

Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich

Iqtisodiyot fanlari nomzodi, TDIU "Buxgalteriya hisobi" kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada agrosanoat klasterlarining mohiyati, iqtisodiy tavsifi hamda ularning samaradorlik ko'rsatkichlarini belgilashda KPI (Key Performance Indicator) tizimidan foydalanishning uslubiy asoslari o'rganilgan. Agrosanoat klasterlari ishlab chiqarish faoliyatining asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lgan tovar-moddiy zaxiralar (ta'minot) harakatini KPI tizimi orqali baholash natijasida ularning samaradorligi, natijadorligi hamda reja ko'rsatkichlarining og'ishilarini tahlil qilishga erishiladi. Buningnatijasida mazkur tarmoq samaradorlik ko'rsatkichlari faoliyatini baholash imkoniyati yaratiladi.

Kalit so'zlar: klaster, agrosanoat klasterlari, tovar-moddiy zaxiralar, KPI, samaradorlik, natijadorlik.

Abstract: In this article, the essence, economic description of agro-industry clusters and the methodical basis of using the KPI (Key Performance Indicator) system in determining their performance indicators are studied. As a result of evaluating the movement of commodity stocks (supply), which is one of the main indicators of the production activity of agro-industry clusters, through the KPI system, it is possible to analyze their efficiency, effectiveness and deviations from the plan indicators. As a result of this, it is possible to evaluate the performance of this network performance indicators.

Key words: cluster, agro-industry clusters, inventory, KPI, efficiency, effectiveness.

Аннотация: В данной статье изучены сущность, экономическое описание агропромышленных кластеров и методические основы использования системы КПИ (Кей Перформанс Индикатор) при определении показателей их эффективности. В результате оценки движения товарных запасов (предложения), которое является одним из основных показателей производственной деятельности агропромышленных кластеров, через систему КПИ можно анализировать их эффективность, результативность и отклонения от плана. индикаторы. В результате этого можно оценить работу данной сети по показателям производительности.

Ключевые слова: кластер, агропромышленные кластеры, запасы, КПИ, эффективность, результативность.

KIRISH

Mamlakatimizda agrar sohani isloh qilish, unga bozor mexanizmlari, zamonaviy boshqaruv va texnologiyalarni joriy etish borasida izchil islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda. Buning natijasida mazkur tarmoq tomonidan yaratilayotgan qiymat iqtisodiyotda sezilarli natijada o'sish kuzatilmoqda. Xususan, agrar sohaga boshqaruvning klaster usuli joriy qilinishi bozor tamoyillariga o'tishda, sohada davlat aralashuvini keskin kamaytirish, reja ortidan quvish va majburiy mehnat holatlariga butunlay chek qo'yishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Buning natijasida hosildorlik ham, daromad ham oshmoqda.

Agrar sohani klaster usulida boshqarish hamda rivojlantirish borasida Prezident Shavkat Mirziyoyev quyidagi fikrlari alohida ahamiyat kasb etadi: "Klaster va manfaatdorlik – O'zbekiston qishloq xo'jaligining kelajagi. Ilm-fan va innovasiyalarni joriy etmay turib, bu sohani raqobatbardosh qilib bo'lmaydi" [2]. Qishloq xo'jaligi tarmog'iga agroklasterni tizimining joriy etilgani qisqa fursatda o'zining ijobiy samarasini berayotganini ham e'tirof etib o'tish maqsadga muvofiqdir.

Ayni paytda qishloq xo'jaligini jadal rivojlantirish, uning iqtisodiy samaradorligini oshirish, qishloq aholining turmush sharoitini yanada yaxshilash, manfaatdorligini ta'minlash masalalari bevosita qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishning zamonaviy usuli – klasterlar tizimi hisoblanadi. Prezidentimiz ta'kidlab o'tganlaridek, "qishloq xo'jaligidagi islohotlar, yer maydonlari to'liq xususiy klaster va kooperatsiyalarga berilgani paxtachilikda hosildorlikni bir-yilda o'rtacha 10 foizga oshirish imkonini yaratdi" [1]. Bu esa sohaga tejamkor hamda samarali bosh-

qaruv usullarini joriy qilish orqali kelajakda mazkur tarmoqni qishloq xo'jaligining drayveriga aylantirish borasida tizimli ishlarni olib borishni talab etadi. Shu bilan birga, agro klasterlarida KPI (Key Performance Indicator) tizimi bo'lib, uni qo'llash natijasida samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish hamda qiymat zanjirini yaratishda muhim vosita sifatida foydalanish mumkin hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

KPI haqidagi ilk tushunchalar XX asrning 50-yillarida Piter Drukerning "Maqsadga sari boshqarish" g'oyasi orqali shakllana boshlagan. Uning fikricha, natijadorlikka erishish uchun samaradorlik ko'rsatkichlari bilan alohida shug'ullanish kerak. Va rahbarlarni kundalik ishlar bilan band qilmasdan, belgilangan ustuvor vazifalar hamda asosiy maqsad sari faoliyat olib borishi uchun samara beradigan ko'rsatkichlar bilan shug'ullanish kerakligini ta'kidlagan ^[8].

Devid Parmentrening fikricha ^[3] "KPI (Key Performance Indicator) – "samaradorlik ko'rsatkichlari" (samaradorlikni oshirishda kundalik ishlarda nimalar qilish kerakligini), "eng muhim natijadorlik ko'rsatkichlari" (samaradorlikni oshirishda kelajakda nimalar qilish kerakligini) hamda "eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari" samaradorlikni keskin oshirishda nimalar qilish kerakligini ifodalaydi".

M.V.Vishnyakovaning fikricha, "KPI (Key Performance Indicators) – bu maqsadlarga erishish darajasini yoki jarayonning optimalligini o'lchashga yordam beradigan faoliyatning, ayniqsa natijadorligi va samaradorligini miqdoriy ko'rsatkichlaridir" ^[4].

KPI – odamlar, guruhlar, kompaniya va uning bo'linmalarining ishini baholash va nazorat qilish imkonini beradigan mexanizmdir ^[7].

"KPI – har qanday kompaniyaning asosiy maqsadlariga erishish uchun ishlatiladigan tizim iste'molchilarni (mijozlarni) jalb qilish va ushlab turish, xodimlarning kasbiy mahoratini oshirish, daromadlarni oshirish va xarajatlarni kamaytirish kabi biznes. Bu barcha qadriyatlarni umumiy sifat menejmenti e'tirof etadi" ^[7].

A.D.Askarov fikricha "KPI tizimining asosiy maqsadi mehnat motivatsiyasiga ta'sir qiluvchi omillarni izlash orqali ularni baholash va darajalashdan iborat" ^[6].

Yuqorida e'tirof etilgan mualliflarni fikrlar asosan KPI korxona maqsadlarga erishishi uchun samaradorlik, natijadorlik ko'rsatkichlariga qaratilgandir. Lekin KPI bu muayyan faoliyatda yoki muayyan maqsadlarga erishishda muvaffaqiyat ko'rsatkichi bo'lib, haqiqatda erishilgan natijalarning miqdoriy o'lchanadigan ko'rsatkichlar majmuyi hisoblanadi. Bu ko'pincha o'zbek tiliga "asosiy samaradorlik ko'rsatkichi" sifatida e'tirof etiladi, bu "Key Performance Indicators"ning mazmunini to'liq ifodalay olmaydi. Bizning fikrimizcha, samaradorlikka erishilgan natija va sarflangan resurslar o'rtasidagi munosabatni tavsiflaydi va boshqa ko'rsatkichlarni KPI yordamida ham o'lchash mumkin. Shu maqsadda biz tomonimizdan KPI to'liq ma'noda "Asosiy faoliyat ko'rsatkichi" sifatida tushinish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

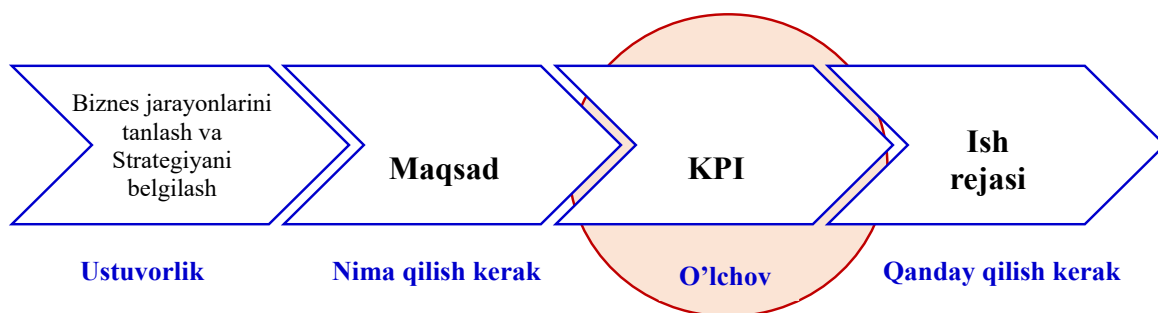
TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ishini metodologiyasi ma'lumotlarni to'plash, kuzatish, me'yoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish asosida tadqiqotning iqtisodiy munosabatlarni va ularning rivojlanishidagi hodisalarni hamda o'zaro bog'liqliklarni o'rganishga nisbatan yalpi va tizimli yondashuvlarni nazarda tutuvchi umumiy ilmiy prinsiplari xizmat qildi. Tizimli yondashuv agrosanoat klasterlar tushunchasini tadqiq qilish, ularda tovar-moddiy zaxiralarni samarali boshqarish kontseptsiyasini hamda uning rivojlanish darajasini belgilash uchun qo'llanildi. Shuningdek, tovar-moddiy zaxiralardan samarali foydalanishni ta'minlashda KPI tizimi horij tajribasini keng o'rganish asosida samarali foydalanish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazishni belgilab berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Shuni ta'kidlash kerakki, har qanday korxona ishlab chiqarish hamda xo'jalik faoliyatida samaradorlikka erishishlari uchun bir necha yil talab etiladi. Ishlab chiqarish samaradorligiga erishi uchun dastlab, budget loyihalarni tushunarli bo'lishi hamda yangi biznes jarayonlarini amaliyotga joriy qilishda uning samarali tadqiqotlarga asoslanganligi, shu bilan birga mazkur loyiha korxona uchun bir necha yillar davomida (kamida 3 yil) samara keltirilishi belgilanishi lozim. Bugungi kunda korxonalar tomonidan ushbu natijalarga erishishda KPI ni aniq belgilash hamda ishlab chiqarishga joriy qilish muhim ahamiyat kasb etadi. IDEF01 metodologiyasiga asosan ko'rsatilgan jarayonlarga nisbatan ko'rsatkichlarni tanlash eng qulay va samarali usuli hisoblanadi.

1 Bu biznes jarayonlarini rasmiylashtirish va tavsiflash uchun mo'ljallangan funktsional modellash metodologiyasi va grafik belgilar.

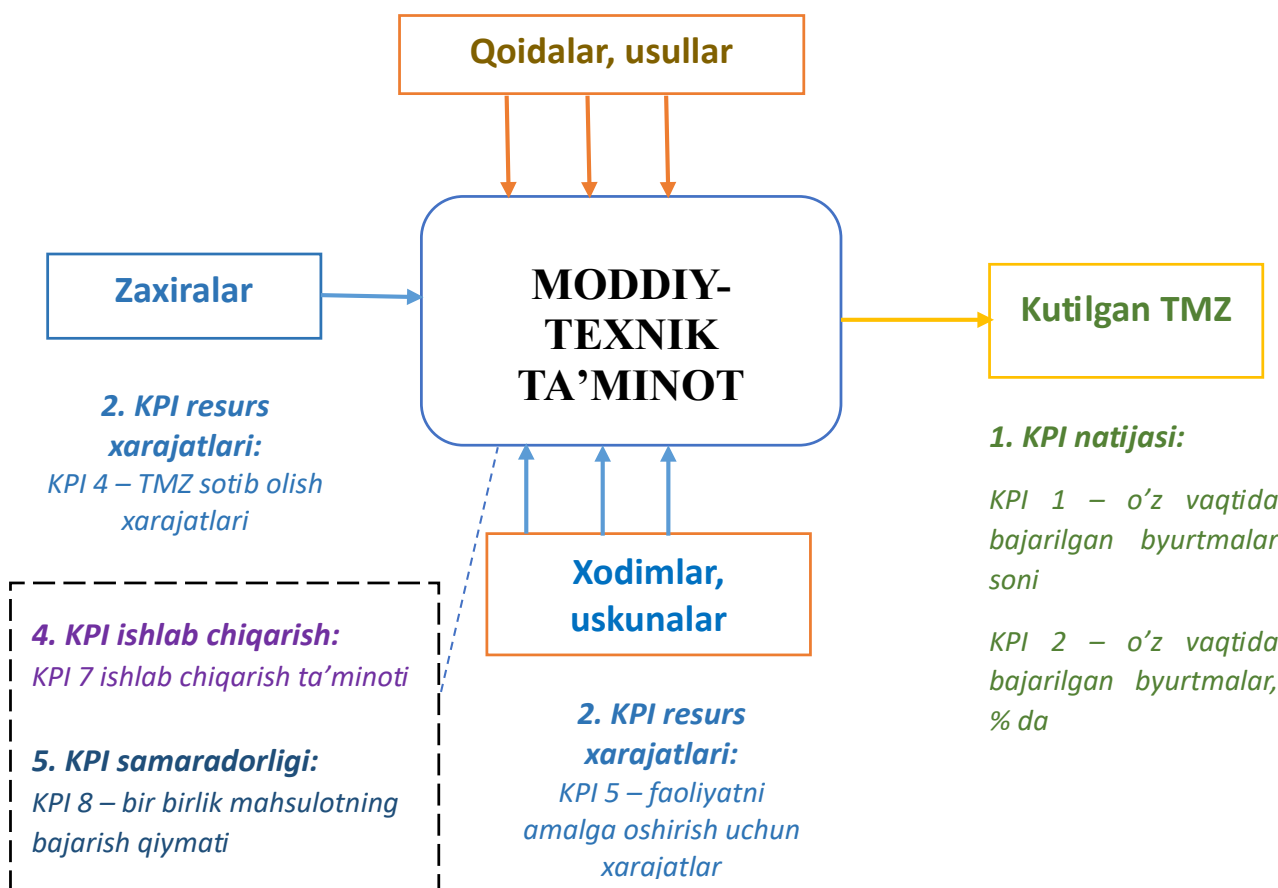
1-rasm: IDEF0 metodologiyasiga asosan ko'rsatkichlarni samarali baholash usuli

Agar korxona tomonidan yuqorida ko'rsatib o'tilganidek, moddiy-texnik ta'minotni belgilashda zaxiralar, ular natijasida olinadigan tovar-moddiy qiymatliklar hamda ularni boshqarish mexanizmlari belgilangan bo'lsa, bu usul ishlab chiqarish korxonalari uchun, balki umumiy ovqatlanish tarmoqlari uchun ham birdek samarali vosita hisoblanadi.

Agro klasterlar misolida "moddiy-texnik ta'minot" jarayonini asosiy ko'rsatkichlar turlarini ko'rib chiqamiz (2-rasm).

3. KPI faoliyat:

KPI 6 - loyixa byudjetini topshirish muddatlari soni

2-rasm: KPI texnologiyasi asosida agro klaster korxonalarining moddiy-texnik ta'minoti jarayoni algoritmi

Quyida KPI texnologiyasidan foydalangan holda agro klasterlar tizimida biznes loyihalarini ishlab chiqish hamda uning samarali faoliyat ko'rsatishi uchun jarayonlarni bir nechta bosqichga ajratgan holda ko'rib chiqamiz hamda samaradorlik ko'rsatkichini belgilaymiz.

1. Jarayonni va uning natijasini aniqlash.

Masalan, “Moddiy-texnik ta’minot” jarayoni – “tegishli tovar-moddiy boyliklar” natijasi.

2. Kirish-resurslarni (jarayonning bir siklida ishlanadigan resurslar) va kirish-mexanizmlarini (jarayonning takroriy bajarilishini ta’minlaydigan resurslar – uskunalar, xodimlar) aniqlash.

Masalan, Kirish – “moddiy-texnik ta’minot” jarayonining manbalari:

- tovar-moddiy qiymatliklar uchun berilgan byurtmalar;
- tovar-moddiy qiymatliklarni sotib olish rejasiga muvofiq yoki yetkazib berish uchun olingan byurtmalar bo’yicha taqdim etilishi kerak bo’lgan xom ashyo va materiallar;
- bozorlarda tovarlar va materillarning mavjudligi va ularning qiymati to’g’risida ma’lumotlar.

Kirish – ko’rib chiqilayotgan jarayonning mexanizmlari:

- ta’minot bo’limi xodimlari ish jarayonlarini tashkil etish uchun texnik ta’minotlar;
- ta’minot bo’limi xodimlarining malakalari.

3. Jarayonni boshqarishni aniqlash (jarayonni amalga oshirish qoidalari va talablari)

Masalan, ko’rib chiqilayotgan jarayonni tartibga solish:

- xom ashyo, yarim tayyor mahsulotlar va materillarni omborga qabul qilish va saqlash bo’yicha ko’rsatmalar (metodikalar);
- yetkazib beruvchilarni tanlash metodologiyasi;
- xom ashyo va materiallarni yetkazib berish shartnomalarini tuzish qoidalari;
- sotib olish rejasini.

4. Qabul qilinishi kerak bo’lgan natijani bilgan holda miqdoriy baholash hamda ko’rsatkichlarni shakllantirish. Ushbu ko’rsatkichlarni oddiy yoki formulalar va boshqa usullar yordamida hisoblab chiqish mumkin.

KPI 1 – o’z vaqtida bajarilgan tovar-moddiy qiymatliklar byurtmalari soni;

KPI 2 – o’z vaqtida bajarilgan byurtmalar, % da

$$\text{KPI 2} = \text{KPI 1} / Z \times 100 \%,$$

Bu yerda: Z – tovarlar va mahsulotlarni yetkazib berish uchun berilgan byurtmalar soni;

KPI 3 – ishlab chiqarishga qabul qilingan tovarlar va materiallarning ulushi, % da

$$\text{KPI 3} = A / V \times 100 \%$$

Bu yerda:

A – ishlab chiqarishga berilgan tovarlar va materiallar miqdori;

V – ishlab chiqarishga kiritilgan tovarlar va materiallarning umumiy soni.

5. Biznes jarayoni ishtirokchilari asosida xarajatlar ko’rsatkichlarini shakllantirish:

KPI 4 – tovarlar va materiallarni sotib olish xarajatlari (resurs xarajatlari)

6. Jarayon mexanizmlari asosida qo’shimcha xarajat ko’rsatkichlarini shakllantirish:

Misol:

KPI 5 – faoliyatni amalga oshirish xarajatlari (xodimlar va uskunalar uchun xarajatlar)

7. Jarayonning to’g’riligi, faoliyatni amalga oshirish xarajatlari ko’rsatkichlaridan tashqari, ishlab chiqarish ko’rsatkichlarini aks ettirish

Misol:

KPI 6 – budget loyihasini yil davomida moliyaviy boshqaruvga topshirish muddatlariga amal qilinishi

8. Ishlab chiqarish ko’rsatkichlari bo’yicha olingan natijalarning vaqt birligi asosida sifatini aniqlash

Misol:

KPI 7 ishlab chiqarish ko’rsatkichlari asosida bir kunlik ta’minot bo’limi tomonidan qabul qilingan byurtmalar soni bo’yicha aniqlash

$$\text{KPI 7} = S / r$$

Bu yerda: C – bir oyda ishlab chiqarilgan (ko’rsatilgan xizmatlar) byurtmalar miqdori, r – bir oyda ish kunlari soni.

9. Asosiy ishlab chiqarish ko’rsatkichlarini hisoblashda oldindan belgilangan KPI natijalari va KPI xarajatlari asosida amalga oshirish. Shunday qilib, samaradorlik ko’rsatkichlari faoliyatning ajralmas xususiyati hisoblanadi.

Misol:

KPI 8 korxonaning ishlab chiqarish samaradorlik ko'rsatkichini bir birlik byurtma qiymatini hisoblashda asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu ko'rsatkich quyidagi formul yordamida aniqlanadi:

$$\text{KPI 8} = \text{KPI 5} / \text{KPI 1}$$

Ushbu prinsipga muvofiq (xarajatlarni olingan natijaga nisbati) ishlab chiqarish samaradorligi ko'rsatkichlarini ham, loyiha samaradorligi ko'rsatkichlarini yoki boshqaruv samaradorligini ham aniqlash mumkin bo'ladi.

Albatta, agrosanoat klasterlarida moddiy-texnik ta'minotidan samarali foydalanish bevosita ularda boshqaruv hisobi tizimida xarajatlardan samarali foydalanish hamda uning hisobini takomillashtirish qaratilgan tadqiqotlarni olib borishni taqazo etadi.

Agrosanoat klasterlarida KPI texnologiyasini samarali qo'llash "ta'minot – ishlab chiqarish – foyda" kompleks tizimni samarali ishlashini ta'minlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shuni ta'kidlash mumkinki, KPI ni agro klasterlar faoliyatida tovar-moddiy zaxiralar harakatini amalga oshirish jarayonida amaliy qo'llanilishi moliyaviy natijalar va xarajatlarning o'zaro muvofiqligini ta'minlash, ularni reja ko'rsatkichlarini sifat ko'rsatkichlariga ta'sirini aniqlash va monitoring qilishda samarali vosita hisoblanadi. Faoliyat amalga oshirilgandan so'ng, ko'rsatkichlarning haqiqiy qiymatlari o'lchanadi va qayd etiladi. Haqiqiy qiymatlar rejalashtirilganidan jiddiy og'ish bo'lsa, faoliyatni tahlil qilish va tuzatish choralari ishlab chiqish kerak bo'ladi.

Natijada agro klasterlar faoliyatida KPI tizimidan foydalanishning afzalliklari sifatida tadbirkorlik faoliyatini rejalashtirish va tahlil qilish biznes tizimiga kerak bo'lgan natijalar asosida amalga oshiriladi. Barcha ko'rsatkichlar tizimli ravishda tahlil qilish orqali kelajakda zarur bo'lgan faoliyatni birlashtiruvchi jarayondan kelib chiqadi. Agar rejalashtirish o'z-o'zidan, real faoliyatdan ajratilgan holda amalga oshirilsa, ko'rsatkichlar va ularning maqsadli qiymatlarini tanlash subyektning asosiy maqsadlariga erishishga yordam beradi.

Shu bilan birga KPI ni agro klasterlar faoliyatida amaliy qo'llash natijasida motivatsiya tizimi aniq va shaffof bo'ladi, rejalashtirilgan va haqiqiy qiymatlar qayd etilganligi sababli, menejerga xodimni nima uchun va qanday rag'batlantirish kerakligi aniq bo'ladi. U, o'z navbatida, qanday sharoitda va qanday rag'batlantirish yoki nima uchun jazolanishini yaxshi tushunadi. Shunday qilib, KPI tizimi tufayli kompaniya xodimni kerakli natijalarga erishgani uchun mukofotlaydi va xodim kompaniya bilan teng ravishda natijalarga erishishdan manfaatdor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 29.12.2020. <https://president.uz>
2. Klaster va manfaatdorlik – O'zbekiston qishloq xo'jaligining kelajagi. old.gov.uz/oz/news/view/28847
3. David Parmenter Key Performance Indicators – developing, implementing and using winning KPIs (4th Edition). . <https://davidparmenter.com/>
4. Вишнякова М. В. Мифы и правда о KPI / Худож. А. Васильева. – М.: Летопись, 2017. – 274 с.
5. Клочков А.К. "KPI и мотивация персонала. Полный сборник практических инструментов". "Эксмо", М., 2010. <https://iguiip.narod.ru/>
6. А.Д.Аскаров. Профессор-ўқитувчилар фаолиятини асосий самарадорлик кўрсаткичларига (KPI) кўра баҳолашдаги халқаро тажрибалар. Volume 3 | NUU Conference 2 | 2022. <https://nuu.uz/>
7. Ключевые показатели эффективности. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
8. <https://zarnews.uz/>

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.